

<https://helda.helsinki.fi>

Sosiaalinen vuorovaikutus tutkimuskohteena

Peräkylä, Anssi

Vastapaino
2012

Peräkylä , A 2012 , Sosiaalinen vuorovaikutus tutkimuskohteena . julkaisussa A R
Lahikainen , E Suoninen , I Järventie & M Salonen (toim) , Sosiaalipsykologian sukupolvet .
Vastapaino , Tampere , Sivut 198-208 .

<http://hdl.handle.net/10138/39222>

---

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Sosiaalinen vuorovaikutus tutkimuskohteena

Anssi Peräkylä

Tarkastelen yhtä 1980-luvun lopulta alkavaa juonnetta suomalaisessa sosiaalipsykologiassa, nimittäin luonnollisissa tilanteissa nauhoitettuihin vuorovaikutusaineistoihin nojaavaa tutkimusta, jonka kohteena on puheen ja vuorovaikutuksen rakenteet ja prosessit. Tällaisessa tutkimuksessa on käytetty keskustelunanalyysin, diskurssianalyysin ja osin myös etnografian menetelmiä. Tutkimus on luonteeltaan monitieteistä: sitä tehdään sosiaalipsykologian lisäksi sosiologiassa, kielitieteissä ja käyttäytymistieteissä. Tämä monitieteisyys näkyy myös tekstissäni. Asetan etualalle sosiaalipsykologian piirissä tehdyn vuorovaikutuksen tutkimuksen, mutta samalla kerron myös muiden tieteenalojen piirissä tehdystä vuorovaikutustutkimuksesta.

Kolme kirjaa

1970-luvun lopun tamperelaista sosiaalitiedettä – ainakin sitä osaa, joka välittyi kaltaiselleni sosiologian opiskelijalle – leimasivat kokonaisyhteiskunnalliset ja rakenteelliset tarkastelukulmat ja selitysmallit. Yksittäiset sosiaaliset ilmiöt olivat sitä, mitä ne olivat, koska yhteiskunta oli rakentunut tietyllä tavoin. Taloudellisilla rakenteilla selitettiin ajattelu- ja toimintatapojamme. Vuosikymmenen taitteessa jotkut nuoret tutkijat alkoivat kysyä uudenlaisia kysymyksiä, joiden kautta he ottivat etäisyyttä tähän ekonomistis-rakenteelliseen malliin (ks. esim. Alasuutari & Siltari 1983; Kortteinen 1983). ”Elämäntapa” ja ”alakulttuuri” olivat uutta avaavia käsitteitä. Ehkä voisi sanoa, että arkielämän kulku ja erilaisten ryhmien osakulttuurit alkoivat nyt kiinnostaa muutenkin, kuin talouden rakenteiden seurausilmiöinä. Ne eivät olleet kapitalistisen yhteiskunnan rakenteesta irrallaan mutta elivät näiden rakenteiden puitteissa kuitenkin jollain tapaa omaa elämäänsä. Niissä ja niiden kautta ihmiset olivat oikeasti toimijoita, määrittelivät itseään suhteessa jotenkin

epämääräisellä tavalla tunnistamiinsa taloudellis-yhteiskunnallisiin pakkoihin. Tätä toiminnallisuutta ja itsemäärittelyä saattoi tutkia kvalitatiivisilla menetelmillä, kuten osallistuvalla havainnoinnilla ja syvähaastatteluilla.

Tässä ympäristössä aloitin tutkijanurani. Olin mukana siinä sosiaalitieteellisessä etsiskelyssä, jossa koitettiin ymmärtää toiminnan, vuorovaikutuksen ja kulttuurin välisiä suhteita. Oma etsintäni tapahtui kolmena kirjanakin julkaistujen opinnäytteideni kautta.

Gradun (Peräkylä 1985) tekeminen oli kokemuksena järjestyttävämpi ja vaativampi, kuin mikään myöhempi tutkimukseni on ollut. Kävin läpi kliinistä kirjallisuutta ja tutkimusraportteja kuolemasta sairaalaympäristössä. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laudatur-opinnoista löytynyt Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin *The Social Construction of Reality* (1966) ja sen taustalla olevat Alfred Schutzin fenomenologisen sosiologian tekstit (esim. Schutz 1972/1932) antoivat käsitteelliset välineet sairaalakuoleman ongelmien jäsentämiselle. Avainkäsitteitä olivat ”sosiaalinen tietovaranto” ja ”symboliuniversumi”. Ne olivat kognitiivis-kulttuurisia resursseja, joiden avulla lääkärit, hoitajat, omaiset ja kuolevat toimivat, kohtasivat toisiansa ja ohittivat toisensa. Selitysmallini oli siis yksinkertaisesti ajatellen sellainen, että kulttuurinen tieto saa ihmiset toimimaan tietyllä tavalla. Tutkijan tehtävä oli eksplikoida tuo kulttuurinen tieto.

Kulttuurinen tieto toiminnan selittäjänä sai kyytiä seuraavassa opinnäytteessäni. *Kuoleman monet kasvot* (Peräkylä 1990) on lisensoitutyöhöni perustuva etnografinen tutkielma sairaalahenkilökunnan suhteesta kuoleviin ja vakavasti sairaisiin potilaisiin. Kirjallisuuteen perustuneen graduni jälkeen halusin siis itse kentälle, katsomaan ja kokemaan tutkimuskohteeni. Enää ei näyttänyt siltä, että kulttuurinen tieto saa hoitajat ja lääkärit toimimaan niin kuin he toimivat. Pohdin kenttäpäiväkirjojani kahden kirjan tarjoamien käsitteiden kautta. John Heritagen *Garfinkel and Ethnomethodology* (1984) käänsi kulttuurin ja toiminnan suhteet ympäri. Heritagen

referoimat Harold Garfinkelin (1967) kokeet ja Lawrence Wiederin (1974) asuntolaetnografia vakuuttivat minut siitä, että kulttuuri ei niinkään ohjaa toimintaa, vaan että toiminnassa käytetään kulttuuria. Luokittelut, säännöt, diskurssit, symbolit: ne ovatkin toimijoiden resursseja, kun he jäsentävät ympäristöään sekä arvioivat ja perustelevat omia ja toistensa tekoja. Toinen insipiraation lähde oli Erving Goffmanin *Frame analysis* (1974). Luin Goffmanista lähinnä sen, että mille tahansa toiminnalle on tarjolla monia jäsentämistapoja. Lääkäri tai hoitaja ei jäsenäkään suhdettaan kuolevaan potilaaseen yhdellä tavalla, vaan useilla rinnakkaisilla tavoilla. Ihmisten luova toiminnallisuus on myös liikettä ja neuvottelua näiden erilaisten jäsentymistapojen, kehysten, välillä. Omaksuin myös konstruktionistisen tavan tulkita ihmisten puhetta heidän omasta kokemuksestaan: se mitä työntekijät ja potilaat sanoivat omista kokemuksistaan – vaikka lähestyvän kuoleman herättämästä ahdistuksesta itsessä tai toisissa – ei enää niin ollutkaan ikkuna sisäiseen maailmaan vaan keino selittää, oikeuttaa, tai arvioida omia ja toisten tekemisiä (Coulter 1979).

Lisensiaattityötä viimeistellessäni minulle avautui tilaisuus liittyä David Silvermanin pieneen tutkimusryhmään, joka oli aloittamassa AIDS-neuvonnan tutkimusta Lontoossa. Tämä työ johti väitöskirjaani, jonka pohjalta kirjoittamani monografian Cambridge University Press julkaisi (Peräkylä 1995). Projektimme metodina oli keskustelunanalyysi. Etsimme videonauhoitetuista neuvontasessioista toistuvia vuorovaikutuskuvioita, joiden avulla AIDS-neuvojat tekivät työtään ja toteuttivat käytännössä systeemisen perheterapian kliiniseen teoriaan nojaavaa hoitoideologiaansa. Verrattuna aiempaan sairaalaetnografiaani opin nyt tarkemman tavan tehdä havaintoja ihmisten toiminnasta – enhän enää ollut oman muistini ja fragmentaaristen muistiinpanojen varassa. Konstruktionistinen metateoria puheesta keinona ”tuottaa” sosiaalista todellisuutta sai myös rinnalleen toisenlaisen tavan suhtautua kielellisiin aineistoihin: sellaisen, jossa tutkimuksen tavoitteena oli realistisessa ja objektiivisessa mielessä kuvata tutkittavien vuorovaikutustilanteiden rakenteita ja käytäntöjä eikä niinkään niitä käsityksiä todellisuudesta, joita ihmisten puheet noissa vuorovaikutustilanteissa ehkä tuottivat.

Tutkimuksen tekemisen tavat Tampereella ja Lontoossa

Yllä kertamani tarina kolmen opinnäytteen kautta kulkevasta tutkijantiestä asettaa etualalle itsenäisen nuoren etsijän. Varmasti tarinan voisi kertoa toisinkin kuin tällaisena sankaritarinana. Uskon toisaalta, että juuri tuolloin, 1980-luvulla, sosiaalitieteellinen yhteisö ainakin Tampereella oli sellainen, että itsenäisille nuorille tutkijoille oli paljon tilaa ja heiltä ehkä myös odotettiin paljon. Sosiologiassa ekonomistis-rakenteellinen ajattelutapa oli menettämässä puhtiaan. Siitä riippumatonta, vahvaa konkreettisen kvantitatiivisen sosiaalitutkimuksen perinnettä ei Tampereella oikeastaan ollut samassa mielessä kuin esimerkiksi Helsingissä oli. Toisaalta ei myöskään ollut ohjaukseen ja opetussuunnitelmiin perustuvia jatkokoulutuksen instituutioita ja rakenteita samassa mielessä kuin mitä esimerkiksi nykyiset tutkijakoulut ovat. Tällaisessa sosiaalisessa kontekstissa nuoret maisterit, assistentit ja tutkijat saivat toimia hyvin itsenäisesti, etsien itse uusia menetelmiä ja teorioita. Professorit parhaimmillaan tukivat ja sponsoroivat, mutta eivät tehneet valintoja jatko-opiskelijoiden puolesta. Itse sain vankkumatonta tukea – kommentteja, arvioita ja rohkaisua – sosiologian professori Seppo Randellilta, lisensiaattityöni ohjaajalta. Sympaattista taustakannustusta antoivat myös Veronica Stolte-Heiskanen ja Antti Eskola. Mutta teorioiden ja menetelmien etsintä jäi itselleni.

Tutkimuksen tekemisen tapa Lontoossa Goldsmiths' Collegessa David Silvermanin kumppanina oli toisenlainen. Tulin vuoden 1989 alussa tutkijaksi kolmivuotiseen projektiin, joka oli alun pitäenkin suunniteltu toteutettavaksi nimenomaan keskustelunanalyysin menetelmällä. Tarkoitus ei ollut etsiskellä, vaan kääriä hihat ja ryhtyä töihin. Teorian ja menetelmän perusteet olivat nyt annetut; tutkijan tehtäväksi jäi koittaa kehittyä mahdollisimman taitavaksi niiden käytössä.

Vuorovaikutustutkimuksen vaikuttajahahmot ja yhteistyöverkostot

Silverman ei ollut opettajana tärkeä vain minulle vaan myös isolle joukolle muita suomalaisia sosiaalitieteilijöitä. Itse tutustuin häneen vuonna 1987 kuukauden mittaisella vierailulla, jolloin sain häneltä metodioppia sairaalaetnografiaani. Vuodesta 1988 lähtien Silverman piti monia metodikursseja Suomessa eri yliopistojen kutsumana. Vaikka hänen käsitteensä ankkuroituvat vahvimmin etnometodologiaan ja keskustelunanalyysiin, hän on avoin hyvin monenlaisille tavoille tehdä kvalitatiivista tutkimusta ja pystyy rikastuttamaan hyvin erilaisia projekteja. Silvermanin tutkijakurssien vaikutus tuntuu varmasti yhä edelleen monen suomalaisen kvalitatiivisen sosiaalitieteilijän työssä.

Omalta osaltani työskentely Silvermanin tutkimusryhmässä avasi yhteyksiä myös muualle anglosaksiseen maailmaan. Näistä yhteyksistä muodostui vaikutusketjuja, jotka muokkasivat sittemmin suomalaista sosiaalipsykologista vuorovaikutustutkimusta. Christian Heath (nykyään Lontoon King's Collegen professori) oli mukana Silvermanin AIDS -neuvontaprojektissa. Hän on non-verbaliikkaa koskevan keskustelunanalyttisen tutkimuksen pioneeri, joka 1990-luvun lopulla muun muassa vieraili sosiaalipsykologian päivien pääpuhujana. Vuonna 1991 matkustin Lontoosta ensimmäistä kertaa tutkijavierailulle keskustelunanalyysin syntysijoille Kalifornian yliopistoon Los Angelesiin, missä työskentelin John Heritagen ohjauksessa. Näin siis tapasin sairaalaetnografiani keskeisen teoreettisen vaikuttajan, joka oli erikoistunut ammatillisen vuorovaikutuksen tutkimukseen. Hän vieraili sittemmin useampaan otteeseen Tampereella.

Keskustelunanalyttinen vuorovaikutustutkimus on monitieteistä. Vaikka menetelmän kehittäjät olivat sosiologeja, kotiutui se yhtä lailla sosiaalipsykologiaan, kielitieteeseen, antropologiaan ja monille muille aloille. Suomalaisten sosiaalipsykologien ja sosiologien tekemä vuorovaikutustutkimus on alusta lähtien ollut tiiviissä yhteydessä myös muiden tieteenalojen tutkijoihin. Helsingin yliopiston suomen kielen keskusteluntutkijat ovat olleet keskeisiä. Itselleni

ensimmäinen ja edelleenkin tärkein kontakti tähän suuntaan syntyi Los Angelesin kansainvälisellä lentokentällä, kun vuonna 1991 saavuin ensimmäistä kertaa UCLA:an (University of California, Los Angeles): kielitieteilijä Marja-Leena Sorjonen, joka oli silloin jatko-opiskelija UCLA:ssa, oli minua vastassa. Yhteistyö johti 1990-luvulla yhteiseen tutkimusprojektiin lääkärin vastaanotosta (Sorjonen, Peräkylä & Eskola 2001). Vuosituhannen vaihteen jälkeen Tampereen sosiaalipsykologian keskustelunanalyttisessa ryhmässä työskenteli tohtoritutkijana sekä kielitieteilijä Esa Lehtinen että kasvatustieteilijä Sanna Vehviläinen. Vuorovaikutustutkimuksessa kielitieteilijöiden ja sosiaalitieteilijöiden tekemä yhteistyö johti lopulta vuoden 2012 alusta aloittavaan Suomen Akatemian huippuyksikköön ”Intersubjektiivisuus interaktiossa” Helsingin yliopistossa.

Vuorovaikutustutkimuksen vakiintuminen

Tutkijakauteni Lontoossa päättyi joulun alla 1991. Postitin väitöskirjan yliopistolle sen päivän aamuna, jonka iltana lensimme viisivuorokuisen esikoisemme kanssa Tampereelle. Kolmen poissaolovuoteni aikana tamperelaisten sosiaalitieteilijöiden kiinnostus kielellistä vuorovaikutusta kohtaan oli vahvistunut paljon, mikä teki paluun minulle helpoksi. Sosiaalipsykologiassa Eero Suoninen ja Pirjo Nikander olivat aloittaneet diskurssianalyttiset tutkimuksensa; sosiaalityössä vastaavaan suuntaan olivat menneet Kirsi Juhila, Arja Jokinen ja Ilmari Rostila. Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1993) yhteistyönä syntyi myös diskurssianalyttinen oppikirja. Kielen ja vuorovaikutuksen tutkijoiden kesken aloitimme yhteiset aineistotyöpajat, datasessiot, joissa alkoi käydä myös tutkijoita Helsingistä, kuten Soile Veijola ja Ilkka Arminen.

Oma keskustelunanalyttinen ryhmäni alkoi rakentua pian paluuni jälkeen, kun saimme Marja-Leena Sorjosen kanssa rahoituksen lääkärin vastaanottoja koskevaan tutkimusprojektiin, ensin Alkoholitutkimussäätiöltä ja sitten Suomen Akatemialta. Ensimmäisinä väitöskirjantekijöinä

ryhmään liittyivät suomen kielen tutkija Liisa Raevaara ja sosiologi Johanna Ruusuvuori. Alkoholitutkimussäätiön rahoitus projektin alussa oli ratkaisevaa. Alkoholitutkimussäätiön tutkimusjohtaja Klaus Mäkelä oli muutenkin tärkeä taustahahmo keskustelunanalyttisen vuorovaikutustutkimuksen vakiinnuttamisessa – hänen kauttaan esimerkiksi Helsingin yliopiston suomen kielen tutkijat saivat käyttöönsä jo vuonna 1985 ensimmäiset vuorovaikutusnauhoitteensa, jotka olivat peräisin Kettil Bruunin väitöskirja-aineistosta.

Vuonna 1996 siirryin Tampereelta sosiologian apulaisprofessoriksi Helsinkiin, mistä palasin vuoden 1998 elokuussa alkaneeksi viisivuotiskaudeksi sosiaalipsykologian professoriksi Tampereelle. Vuosituhannen taitteen molemmin puolin tamperelainen sosiaalipsykologinen ja sosiologinen vuorovaikutustutkimus kasvoi. Suomen Akatemian rahoittamissa tutkimusprojekteissamme tarkastelimme hoitoideologioiden ja ammatillisen vuorovaikutuksen välisiä suhteita, vuorovaikutuksen tuloksellisuutta ja emotioita vuorovaikutuksessa. Eero Suoninen väitteli tutkimushaastatteluvuorovaikutuksesta vuonna 1998, Johanna Ruusuvuori lääkärin vastaanottojen aloituksista 2000, Pirjo Nikander ikääntymistä koskevasta haastattelupuheesta 2002, Tarja Aaltonen afaatikkojen tarinankerronnasta myös vuonna 2002 ja Pirjo Lindfors homeopaattisista vastaanotoista vuonna 2005. Vuosina 2002–2011 vuorovaikutusta teknisissä ympäristöissä tutkiva Ilkka Arminen toimi sosiologian professorina. Tampereella myöhemmin väitelleitä vuorovaikutustutkijoita ovat Tiina Mälkiä (2008 perinnöllisyysneuvonnasta), Sanna Raudaskoski (2009 matkapuhelinten käytöstä arkisena sosiaalisena toimintana), Petra Auvinen (2009 lentäjien välisestä vuorovaikutuksesta) ja Taru Ijäs-Kallio (2011 hoitopäätösten teosta lääkärin vastaanotolla). Toisin kuin ilmeisesti missään muussa sosiaalipsykologian opetusta antavassa yksikössä maailmalla, Tampereella keskustelunanalyysista tuli sosiaalipsykologian *mainstreamia*; lähimpänä tätä tilannetta muualla ollaan Loughborough’n yliopistossa Iso-Britanniassa.

Mistä suunnista kieltä kohden käännettiin

Keskustelunanalyttinen sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimus luetaan usein niin sanotun kielellisen käänteeseen piiriin, eli osaksi sellaista tutkimusta, joissa kohteena tavalla tai toisella ovat ihmisten arkiset tavat käyttää puhuttua tai kirjoitettua kieltä. Ilmaus ”kielellinen käänne” implikoi, että kieltä kohden on *käännetty* jostain toisesta suunnasta. On hyödyllistä pohtia hetki sitä, mistä muista suunnista kieltä eri tutkijat ja tutkimussuuntaukset ovat itse asiassa kääntyneet.

Omalla kohdallani käänne kohti kieltä oli ensin käänne pois kulttuurisesta tiedosta toiminnan selittäjänä. Käännyin siis pois tutkijantieni alkuvaiheessa omaksumastani tavasta lukea Bergerin ja Luckmannin konstruktionismia ja kulttuurintutkimusta. Sairaalaetnografian ja Heritagen Garfinkel-luennan valossa ei enää näyttänyt siltä, että kulttuurinen tieto ohjaa toimijoita. Kiinnostuin enemmän siitä, miten kulttuuris-kognitiivisia resursseja hyödynnetään kielenkäytössä. Mutta oma kielellinen käänteeni, jos siitä voi enää puhua, eteni myös pidemmälle. Ensimmäisistä keskustelunanalyttisistä töistäni lähtien olen ollut mukana siinä tutkimustraditiossa, joka on halunnut selvittää sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvan kielenkäytön ja non-verbaalin kommunikaation rakenteita.

Samankaltaisiin korostuksiin on kuitenkin päädytty myös hyvin eri suunnista. Sosiaalipsykologisen vuorovaikutustutkimuksen oppi-isistä Erving Goffman päätyi vuorovaikutuksen tutkijaksi ehkä vähiten dramaattisten käänteiden kautta. Hän oli alusta pitäen Chicagon koulukunnan ja symbolisen interaktionismin ideoihin nojaava etnografi. Jos silti yrittäisi sanoa, mistä hän kääntyi pois, se voisi olla pelkästään laajempiin instituutiorakenteisiin keskittyvä sosiologia. Goffman (erityisesti 1983) korosti, että välitön sosiaalinen vuorovaikutus on omalakinen sosiaalinen ilmiö, osin riippumaton laajemmista instituutioista ja osanottajien yksilöllisistä piirteistä, ja sitä tulee tarkastella erityisesti sille sopivin mikroanalyttisin menetelmin.

Harold Garfinkel, toinen sosiaalipsykologisen vuorovaikutustutkimuksen suurista vaikuttajista, oli töissään paljon poleemisemmassa suhteessa häntä edeltäneeseen tutkimukseen. Hän halusi osoittaa, että sosiologia on ollut sokea kaikkien sosiaalisten ilmiöiden edellytyksenä oleville kognitiivis-vuorovaikutuksellisille prosesseille. Hän esimerkiksi osoitti, vuosikymmenet ennen Judith Butleria (1990), millaiset päättely- ja vuorovaikutusprosessit ovat ”sukupuoleksi” tunnistetun ilmiön edellytyksenä (Garfinkel 1967). Samoin hän korosti, että sisäistetyt normit eivät sellaisenaan ole yhteiskunnallisen järjestyksen perusta, vaan normien vaikuttavuuden edellytyksenä ovat ne päättelyprosessit, joissa toiminnot ja tilanteet tunnistetaan sellaisiksi, että juuri tietyt normit soveltuvat niihin (ks. myös Heritage 1984).

Harvey Sacks, Garfinkelin oppilas, loi sitten konkreettisen metodiikan Garfinkelin ideoiden soveltamiseen (ks. esim. Sacks, Schegloff & Jefferson 1974). Juuri hän alkoi konkreettisimmin tutkia kieltä nauhoitusten ja litteraatioiden kautta. Mutta kieli itsessään ei ollut häntä kiinnostava asia – Sacks itse korosti, että hän alkoi tutkia keskusteluja siitä yksinkertaisesta syystä, että 1960-luvulla kehittyneet nauhurit antoivat mahdollisuuden tallentaa ihmisten sosiaalista toimintaa.

Loughborough’ssa on ryhmä, jossa – Tampereen ohella – on kaikkein eniten käytetty keskustelunanalyttisiä menetelmiä sosiaalipsykologisten kysymysten käsittelyssä.

Loughboroughlaisten kielellinen käänne on sekin tapahtunut omasta erityisestä suunnasta. Heidän diskursiivinen psykologiansa (Edwards & Potter 1992; Edwards 1997; Potter 2006) on syntynyt kritiikkinä ja irtiottona kognitiivisesta psykologiasta. Kognitiivisen psykologian perusajatuksenahan on, että kognitiiviset skeemat ohjaavat yksilön reagoimista ympäristöönsä. Sen sijaan että käyttäisivät kognitiota tällä tavoin toiminnan selittämisessä, Edwards, Potter ja muut loughboroughlaiset haluavat tutkia sitä, miten puheessa ja vuorovaikutuksessa suuntaudutaan

kognitioon, emootioihin ja muihin ”mielellisiin” ilmiöihin: miten tietämys, tunteet tai asenteet rakennetaan kielellisten kuvausten ja vuorovaikutustoimintojen kautta.

Entä sitten David Silverman, minun ja monen muunkin opettaja kielellisiin ilmiöihin suuntautuneessa sosiaalipsykologisessa ja muussa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa? Hänen töissään Garfinkel ja Sacks ovat ehkä suurimpia vaikuttajia (Silverman 1998). Silvermanin omana korostuksena on ehkä sosiaalitieteellisen ”romantismin” kritiikki (ks. esim. Silverman 1989). Jo 1980-luvulta lähtien angosaksisessa kvalitatiivisessa sosiaalitutkimuksessa on ollut juonne, joka korostaa tutkittavien (ja toisinaan tutkijankin) aidon subjektiivisen kokemuksen merkitystä ja haluaa kuvata sitä. Tällaisille korostuksille Silverman kääntää selkänsä, kun hän kääntyy kohti kieltä. Hänen näkemyksensä mukaan sosiaalitieteen tutkimuskohteena voi olla ihmisten eri tilanteissa käyttämät tavat *kuvata* subjektiivista kokemustaan, mutta kokemus itsessään pakenee, ellei se sitten ole vain sosiaalisten tilanteiden ja toimintojen legitimoimiseksi synnytetty projektio.

Vuorovaikutustutkimuksen uusia teitä

Keskustelunanalyysi uudisti perusteellisesti oman ymmärrykseni sosiaalipsykologiasta ja sosiologiasta parikymmentä vuotta sitten. Uskon, että näin kävi monille muillekin. Mutta tutkimuksen matka ei päättynyt siihen. Omassa ryhmässämme olemme soveltaneet keskustelunanalyysia monien empiiristen kysymysten tarkasteluun. Aloitimme lääkärin vastaanotosta, sitten erittelimme vuorovaikutuskäytänteitä muun muassa vaihtoehtolääkinnässä, perinnöllisyysneuvonnassa ja psykoterapiassa. Lukemattomat yhteiskunnan instituutiot nojaavat toiminnassaan keskusteluun ja vuorovaikutukseen. Niinpä suomalaiset vuorovaikutuksen tutkijat ovat löytäneet tutkimuskohteitaan monesta suunnasta: kokouksista (esim. Bäckman 2008), luokkahuoneista (esim. Tainio 2009), neuvontatilanteista (esim. Vehviläinen 2001), poliittisista keskusteluista (Nuolijärvi & Tiittula 2000), tutkimushaastatteluista (Ehrling 2006), puheterapiasta

(Sellman 2008) ja niin edelleen. Tavattoman tärkeää on ollut myös erityisesti kielitieteilijöiden harjoittama tavanomaisten, ei-insitutionaalisten arkikeskustelujen tutkimus (esim. Sorjonen 2001), jonka kautta tietämyksemme vuorovaikutuksen geneerisistä, kaikkialla läsnä olevista piirteistä on lisääntynyt.

Vaikka suurin osa keskusteluntutkijoista tulee muilta tieteenaloilta, keskustelunanalyysi on luonteeltaan hyvin sosiaalipsykologinen tutkimussuunta. Se tarjoaa tavan kuvata *sosiaalista* empiirisesti. Niin kuin mikä tahansa tutkimussuunta, se ei tavoita kohteestaan kaikkea, mutta jotain mielestäni hyvin tärkeää se tavoittaa. Keskustelunanalyysin sosiaaliselle on ominaista ainakin kolme seikkaa: ruumiillisuus, ajallisuus ja intersubjektiivisuus.

Keskustelunanalyysin sosiaalinen on ruumiillista, toisillensa fyysisesti läsnä olevien ihmisten tuottamaa. Läsnäolo voi toki olla puhelimen tai vaikka skypen välittämää, mutta siihen liittyy aina se, että sosiaalisuutta rakentavat ihmiset voivat aistein havaita toisensa ja toistensa toiminnan. He luovat yhteisen huomion kentän, johon he voivat uppoutua ja josta he voivat ottaa etäisyyttä – kentän, jota Goffman (1957) kauan sitten kutsui teologiasta lainatulla termillä *unio mystica*. He seuraavat hetki hetkeltä toistensa ruumiillista toimintaa – ääntä, katsetta, liikkeitä ja eleitä muovaten puhettaan tämän palautteen mukaisesti. Sosiaalisuuden ajallisuus tarkoittaa yhtäältä sitä, että jaetulla huomion kentällä on ajallinen alku ja loppupisteensä: keskustelun avaus ja lopetus erottavat *unio mystican* ja muun todellisuuden toisistaan. Mutta ehkä vielä tärkeämpää on keskustelun sisäinen ajallisuus eli se, että yhteinen toiminta ja jäsentyy *sekvensseiksi*, joissa ensimmäinen toiminto (vaikka pyyntö tai tervehdys) kutsuu esiin toista toimintoa (vastausta pyyntöön tai tervehdykseen) (Schegloff 2007). Sekvenssit voivat liittyä yhteen laajemmiksi projekteiksi, joissa vuorovaikutuskumppanit kuljettavat keskustelua johonkin selkeästi ilmaistuun tai ilmaisematta jätettyyn suuntaan, vaikka kohti yhteistä päätöstä tai, kuten psykoterapiassa, koittaen vaikuttaa toisen osapuolen näkemyksiin ja kokemuksiin (Peräkylä 2012). Intersubjektiivisuus on kolmas

keskustelunanalyysin sosiaalisuuden avainpiirre. Keskustelu on paikka, jossa mielet ja kokemukset kohtaavat. Toiminnan tunnistaminen on yksi keskustelun intersubjektiivisuuden ihmeellisimpiä puolia (Levinson 2012). Keskustelijat tuottavat spesifejä tekoja (kysymyksiä, kannanottoja, pyyntöjä, tarinoita ja niin edelleen) sellaisilla tavoilla, että heidän vuorovaikutuskumppaninsa tunnistavat ne yleensä juuri näiksi aiotuiksi teoiksi. Tunnistettavan toiminnan tuottaminen nojaa toisaalta kielellisiin keinoihin (lauserakenteiden, sanojen ja äänenpainojen valintaan) ja toisaalta jaettuun ymmärrykseen keskustelun kontekstista ja puhujien välisestä suhteesta (Stevanovic arvioitavana). Kaiken tällaisen kielellisten keinojen valintaan ja kontekstuaaliseen päättelyyn nojaten tapahtuu sellainenkin ihme, että lauseesta ”mä fundeerasin että vois vaikka, niinkun nyt ens uute- uutenavuotenaki harkita sellasta” tulee yksiselitteisesti ehdotus, johon vuorovaikutuskumppani vastaa.

Viimeisten vuosien aikana keskustelunanalyttisen vuorovaikutustutkimuksen tarkastelemien ilmiöiden piiri on laajentunut. Olemme ottaneet tarkastelun tutkimuksen kohteeksi kasvoniilmeet (esim. Ruusuvuori & Peräkylä 2009) ja puheen prosodiset piirteet (Stevanovic 2011). Muiden muassa Ilkka Arminen (esim. Arminen & Weilenmann 2009) ja Pentti Haddington (esim. Haddington & Rauniomaa 2011), molemmat omien työtovereidensa kanssa, ovat tehneet tutkimusta sosiaalisen vuorovaikutuksen ja materiaalis-teknologisen toimintaympäristön välisistä suhteista. Kognition, emotion ja muiden mielellisten ilmiöiden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen suhdetta on ajateltu uudelleen muun muassa psykologisen mielen teoriaa koskevan keskustelun valossa (Levinson & Enfield 2006; Peräkylä 2009; Ruusuvuori 2012; Peräkylä & Sorjonen 2012). Ruumiin psykofysiologian ja sosiaalisen vuorovaikutuksen välinen sidoks on sekin avautumassa empiiriselle tutkimukselle (Peräkylä ym. 2010).

Kielellinen käänne, sellaisena kuin se ymmärrettiin parikymmentä vuotta sitten, on jäänyt taakse. Emme olisi nyt siinä missä olemme, jos tuota käännettä ei olisi tapahtunut. Mutta kielellisen

käänteiden jälkeen on ollut, ja tulee edelleen, niin sanoakseni, uusia ja jännittäviä kaarteita, mäkii ja suoria.

Kirjallisuus

Aaltonen, Tarja (2002) *Sanatonko tarinaton? Afaatikon intersubjektiivinen maailma ja kertoen rakentuva identiteetti*. Miina Sillanpään Säätiön julkaisusarja A:5.

Alasuutari, Pertti and Siltari, Jorma (1983) *'Miehisen vapauden valtakunta'*. Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden Tutkimuslaitoksen julkaisuja.

Arminen, Ilkka & Weilenmann, Alexandra (2009) Mobile presence and intimacy – reshaping social actions in mobile contextual configuration. *Journal of Pragmatics* 41:1905-1923.

Auvinen, Petra (2009) *Achievement of Intersubjectivity in Airline Cockpit Interaction*. Tampere: Tampere University Press.

Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1966) *The Social Construction of Reality*. Doubleday, Garden City, NY.

Butler, Judith (1990) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge

Bäckmann, Sonja (2008) *Työkykyarviokokous moniammatillisen työryhmän päätöksentekotilanteena. Tutkimus vuorovaikutuksesta ja potilaan osallisuudesta*. Helsingin yliopiston Sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 255.

Coulter, Jeff (1979) *The Social Construction of Mind. Studies in Ethnomethodology and Linguistic Philosophy*. London: Macmillan.

Edwards, Derek (1997) *Discourse and Cognition*. London: Sage.

Edwards, Derek, & Potter, Jonathan (1992) *Discursive Psychology*. London: Sage.

Ehrling, Leena (2006) *Psykoteraapian vaikutusten arvioiminen. Keskusteluanalyttinen tutkimus arviointihaastattelun käytänteistä*. Helsingin yliopisto, Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 13.

Falk, Pasi & Sulkunen, Pekka (1980) Suomalainen humala valkokankaalla – suomalaisen miehen myyttinen fantasia. *Sociologia* 17(4): 257–270.

Garfinkel, Harold (1967) *Studies in Ethnomethodology*. New Jersey: Prentice Hall.

Goffman, Erving (1957) Alienation from interaction. *Human Relations* 10: 47–59

- Goffman, Erving (1974) *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Goffman, Erving (1983) The interaction order. *American Sociological Review* 48:1–17.
- Haddington, Pentti & Rauniomaa, Mirka (2011) Technologies, multitasking and driving: attending to and preparing for a mobile phone conversation in the car. *Human Communication Research* 37(2):223–254.
- Heritage, John (1984) *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity.
- Ijäs-Kallio, Taru (2011) *Patient Participation in Decision Making Process in Primary Care: a Conversation Analytic Study*. Tampere: Tampere University Press.
- Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Kortteinen, Matti (1982) *Lähiö: tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Otava, Helsinki.
- Levinson, Stephen C. (2012) Action formation and ascription. Teoksessa Tanya Stivers & Jack Sidnell (toim.) *Blackwell Handbook on Conversation Analysis*. London: Blackwell, 103–130.
- Levinson, Stephen C. & Enfield, Nick J (2006) Introduction: human sociality as a new interdisciplinary. Teoksessa Nick J. Enfield & Stephen C. Levinson (toim.) *Roots of Human Sociality: Culture, Cognition and Interaction*. New York: Berg, 1–38.
- Lindfors, Pirjo (2005) *Homeopaatin vastaanotolla - tutkimus vuorovaikutuksesta ja päätöksenteosta*. Tampere: Tampere University Press.
- Mälkiä, Tiina (2008) *Moraalia vai lääketiedettä? Kuinka sikiödiagnostiikasta ja selektiivisestä abortista puhutaan perinnöllisyysneuvonnassa*. Tampere: Tampere University Press.
- Nikander Pirjo (2002) *Age in Action: Membership Work and Stage of Life Categories in Talk*. Helsinki, Finnish Academy of Science and Letters.
- Nuolijärvi, Pirkko & Tiittula, Liisa (2000) *Televisiokeskustelun näyttämöllä : televisioinstitutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa*. Helsinki.: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peräkylä, Anssi (1985) *Rajalle: sairaalakuolema sosiologian näkökulmasta*. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen julkaisuja, Sarja A: Tutkimuksia, 7 / 1985.
- Peräkylä, Anssi (1990) *Kuoleman monet kasvot*. Tampere: Vastapaino.
- Peräkylä, Anssi (1995) *AIDS Counselling: Institutional Interaction and Clinical Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peräkylä, Anssi (2009) Mieli sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. *Sosiologia* 46(4): 251–268.
- Peräkylä, Anssi (2012) Conversation analysis in psychotherapy. Teoksessa Tanya Stivers & Jack Sidnell (toim.) *Blackwell Handbook on Conversation Analysis*. London: Blackwell, 103–130.

Peräkylä, Anssi & Sorjonen, Marja-Leena (toim.) (2012) *Emotions in Interaction*. Oxford: Oxford University Press.

Peräkylä, Anssi, Voutilainen, Liisa, Henttonen, Pentti, Ravaja, Niklas & Sams, Mikko (2010) Emotion in interaction: expression, regulation and psychophysiology. Presentation at a workshop on affect and interaction, Max Planck Institute for Psycholinguistics, Nijmegen, December 10, 2010.

Potter, Jonathan (2006) Cognition and conversation. *Discourse Studies* 8(1): 131–140.

Raudaskoski, Sanna (2009) *Tool and Machine: The Affordances of the Mobile Phone*. Tampere: Tampere University Press.

Ruusuvuori, Johanna (2000) *Control in the Medical Consultation: Practices of Giving and Receiving the Reason for the Visit in Primary Health Care*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 16.

Ruusuvuori, Johanna (2012) Emotion, affect and conversation. Teoksessa Tanya Stivers & Jack Sidnell (toim.) *Blackwell Handbook on Conversation Analysis*. London: Blackwell, 350–369.

Ruusuvuori, Johanna & Peräkylä, Anssi (2009) Facial and verbal expression in assessing stories and topics. *Research on Language and Social Interaction* 43(4):377–394.

Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail (1974) A Simplest Systematics for the Organisation of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50:696–735.

Schegloff, Emanuel A. (2007) *Sequence Structure in Interaction. A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schutz, Alfred (1967) *The Phenomenology of the Social World*. London: Heineman. Saksankielinen alkuteos (1932) *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*, Julius Springer, Wien.

Sellman, Jaana (2008) *Vuorovaikutus ääniterapiassa. Keskustelunanalyttinen tutkimus harjoittelun rakenteesta, terapeutin antamasta palautteesta ja oppimisesta*. Helsingin yliopiston puhetieteiden laitoksen julkaisuja 54.

Silverman, David (1989) The impossible dreams of reformism and romanticism. Teoksessa Gubrium, J. & Silverman, D. (toim) *The Politics of Field Research. Sociology beyond Enlightenment*. London: Sage.

Silverman, David (1998) *Harvey Sacks. Social Science and Conversation Analysis*. Cambridge: Polity.

Sorjonen, Marja-Leena (2001) *Responding in Conversation. A Study of Response Particles in Finnish*. Amsterdam: Benjamins.

Sorjonen, Marja-Leena, Peräkylä, Anssi & Eskola, Kari (toim.) (2001) *Keskustelu lääkärin vastaanotolla*. Tampere: Vastapaino.

Suoninen, Eero (1998) *Miten tutkia moniäänistä ihmistä. Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittäminen*. Acta Universitatis Tamperensis 580.

Stevanovic, Melisa (2011) Participants' Deontic Rights and Action Formation: The Case of Declarative Requests for Action, *InLiSt - Interaction and Linguistic Structures*, No. 52, June 2011, URL: <http://www.inlist.uni-bayreuth.de/issues/52/InLiSt52.pdf>

Stevanovic, Melisa (arvioitavana) Three orders in the organization of action and social relations: On the interface between knowledge, power, and emotion in interaction. Arvioitavana oleva käsikirjoitus.

Tainio, Liisa (2009) Puhuttelu luokkahuoneessa: tytöt ja pojat huomion kohteena. Teoksessa Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. (toim.). *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 157–186.

Vehviläinen, Sanna (2001) *Ohjaus vuorovaikutuksena*. Helsinki: Gaudeamus.

Wieder, D. Lawrence (1974) *Language and Social Reality. The Case of Telling the Code*. The Hague: Mouton.